

מלחמות אחים למיניהן בימי בית שני

פרופ' כנה ורמן

שיעור 1: המאות השישית-הרביעית לפנה"ס

רקע

- הרבע האחרון של המאה השמינית לפנה"ס: חיסול ממלכת ישראל בידי האימפריה האשורית. הגליית חלקית של תושבי הממלכה.
- 605-612 לפנה"ס: קריסתה של האימפריה האשורית ועלייתה של בבל.
- דעיכתה והעלמותה של ממלכת יהודה
- 1. 597 לפנה"ס: גלות יהויכין (משפחת המלוכה והאליטה היהודאית)
- 2. 586 לפנה"ס: חורבן בית המקדש הראשון; המתת נציגי האליטה; הגליית צדקיהו (הגליית אוכלוסיה נוספת לבבל? פליטים יהודאים במצרים?)
- 538 לפנה"ס (?): הצהרת כורש
- 516 לפנה"ס: חנוכת בית המקדש השני

עזרא ה (בתרגום שרה יפת, מקרא לישראל: עזרא-נחמיה [עם עובד, 2019])

(6) העתק המכתב אשר שלח תתני פחת עבר הנהר ושתר בוזני ועמיתיו, החוקרים אשר בעבר הנהר, למלך דריוש. (7) דבר שלחו אליו וכזאת כתוב בו: (8) למלך דריוש כל השלום. ידוע יהיה למלך שהלכנו לפחוות יהודה לבית האלוהים הגדול, והוא נבנה אבנים מובחרות ועץ מושם בקירות, ומלאכה זו נעשית במדויק וצולחת בידם. (9) אז שאלנו את הזקנים ההם, ואמרנו להם כך: מי ציוה אתכם לבנות את הבית הזה ולהשלים את הלבנים האלה? (10) וגם שאלנו אותם לשמותיהם כדי להודיעך, שנכתוב את שם האנשים אשר בראשיהם.

עזרא ה (בתרגום שרה יפת, מקרא לישראל: עזרא-נחמיה [עם עובד, 2019])

(17) ועתה אם על המלך טוב, ייבדק בבית האוצרות של המלך שם בבבל, אם יש שניתן צו על ידי המלך כורש לבנות את בית האלוהים ההוא בירושלים, וישלח לנו את רצון המלך בעניין זה.

עזרא ו (בתרגום שרה יפת, מקרא לישראל: עזרא-נחמיה [עם עובד, 2019])

(1) אז ציוה המלך דריוש ובדקו בבית הספרים בבבל אשר האוצרות מופקדים שם (2) ונמצאה באחמתא, המצודה אשר בפחוות מדי, מגילה אחת וכתוב בה כך:

תזכיר

(3) בשנת אחת למלך כורש, המלך כורש ציוה: בית האלוהים בירושלים, הבית יבנה מקום שזובחים זבחים ויסודותיו יציבים. גובהו שישים אמות, רוחבו שישים אמות. (4) שלוש שורות של אבנים מובחרות ושורה אחת של עץ. וההוצאה תינתן מבית המלך (5) וגם כלי בית האלוהים, מזזהב ומכסף, שנבוכדנצר הוציא מן ההיכל אשר בירושלים והוביל לבבל יתנו, וילך למקומו, להיכל אשר בירושלים, ותפקיד בבית האלוהים.

פפירוסיי ייב (מהדו' קאולי, מס' 30)**אל מארן בגוהי פחת יהוד**

אל אדוננו בגוהי פחת יהודה, עבדיך ידניה וחבריו הכהנים אשר ביב הבירה

[...]

בחודש תמוז שנת 14 לדריוש המלך

[...] אף לפני זה, אשר זאת הרעה נעשתה אגרת שלחנו אדוננו ואל יהוחנן הכהן הגדול וחבריו הכהנים אשר בירושלים ואל אוסתן אחיו של ענני וחורי היהודים. אגרת אחת לא שלחו אלינו.

[...] אף כלא מליא באגרה חדה שלחן בשמן על דליה ושלמיה בני סנבלט פחת שמרין

אף כל הדברים באגרת אחת שלחנו בשמנו אל דליה ושלמיה בני סנבלט פחת שומרון

דלית רום-שילוני, "גולים ונשארים – אסטרטגיות של בדלנות פנימית בראשית המאה השישית לפנה"ס", בתוך: שי לשרה יפת: מחקרים במקרא בפרשנותו ובלשונו (ביאליק,2007), עמ' 119-138

עיקר העיונות במאות השישית-רביעית לפנה"ס היא בין תושבי יהודה ביהודה ותושבי יהודה בבבל

הרקע והעילה: האמונה המקראית שהיוצא מגבולות הארץ אינו שב

הרקע והעילה**ישעיהו ו, 1**

בשנת מות המלך עזיהו ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא ושוּלְיוֹ מְלָאִים אֶת הַהִיכָל

ישעיהו ו

(6) וַיַּעַף אֵלַי אֶחָד מִן הַשְּׂרָפִים וּבִידוֹ רֹצֶפֶה בְּמִלְקָחִים לִקַּח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ (7) וַיַּגַּע עָלַי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עָל שְׁפָתֶיךָ וְסֵר עֲוֹנוֹךָ וְחִטָּאתְךָ תִּכָּפֵר (8) וְאַשְׁמַע אֶת קוֹל אֲדֹנִי אֲמַר אֶת מִי אֲשַׁלַּח וּמִי יֵלֶךְ לָנוּ וְאֲמַר הַנְּנִי שְׁלַחְנִי (9) וַיֹּאמֶר לִי וְאֲמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שְׁמָעוּ שְׁמָעוּ וְאַל תִּבְיֵנוּ וְרָאוּ רָאוּ וְאַל תִּדְעוּ (10) הַשָּׁמַן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאֲזַנֵּיו הִכְבֵּד וְעֵינָיו הִשְׁע פֶּן יֵרָאֶה בְּעֵינָיו וּבְאָזְנוֹ יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יִבִּין וְשֵׁב וּרְפָא לוֹ (11) וְאֲמַר עַד מָתִי אֲדֹנִי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם שָׂאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבְתֵימִים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׂאָה שְׁמָמָה (12) וְרִחַק יִהְיֶה אֶת הָאָדָם וְרִבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ (13) וְעוֹד בָּהּ עֲשֻׁרְיָהּ וְשֹׁבָהּ וְהִיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלֶּה וְכֵאלֶּה אֲשֶׁר בְּשִׁלְכֶת מִצְבַּת בָּם זֶרַע קִדָּשׁ מִצְבַּתָּהּ.

ירמיהו כה

(1) הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשנית לנבוכדראצר מלך בבל (2) אשר דבר ירמיהו הנביא על כל עם יהודה ואל כל יושבי ירושלים לאמר (3) מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון מלך יהודה ועד היום הזה זה שלש ועשרים שנה היה דבר יהוה אלי ואדבר אליכם אשכים ודבר ולא שמעתם.

ירמיהו כה

(8) לכן כה אמר יהוה צבאות יען אשר לא שמעתם את דברי (9) הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יהוה ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת ועל יושביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתיים ושמתיים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם (10) והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר (11) והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה (12) והיה כמלאות שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יהוה את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות עולם.

זכריה ג

(1) ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על ימינו לשטנו (2) ויאמר יהוה אל השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש (3) ויהושע היה לבש בגדים צואים ועמד לפני המלאך.

עוינות רחוקה**יחזקאל ח, 1**

ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לפני ותפל עלי שם יד אדני יהוה

יחזקאל ח

(7) ויבא אתי אל פתח החצר ואראה והנה חור אחד בקיר (8) ויאמר אלי בן אדם חתר נא בקיר ואחתור בקיר והנה פתח אחד (9) ויאמר אלי בא וראה את התועבות הרעות אשר הם עשים פה (10) ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב (11) ושבעים איש מזקני בית ישראל ויאזניהו בן שפן עמד בתוכם עמדים לפניהם ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטרת עלה (12) ויאמר אלי הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך איש בחדרי משכיתו כי אמרים אין יהוה ראה אתנו עזב יהוה את הארץ

יחזקאל לג

(23) וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר (24) בֶּן אָדָם יֹשְׁבֵי הַחֲרֻבוֹת הָאֵלֶּה עַל אֲדֹמֶת יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים לֵאמֹר אֶחָד הֵיךָ אֲבִרְהֶם וַיִּירָשׁ אֶת הָאָרֶץ וְאֶנְחֶנּוּ רַבִּים לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה.

(25) לָכֵן אֹמַר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנִי יְהוָה

עַל הַדָּם תֹּאכְלוּ [ויקרא יז]

וְעֵינֵיכֶם תִּשְׂאוּ אֶל גְּלוּלֵיכֶם [ויקרא יז, דברים ז]

וְדָם תִּשְׁפְּכוּ [במדבר לה]

וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ [?]

(26) עֲמִדְתֶּם עַל חֲרֻבְכֶם [במדבר לה]

עֲשִׂיתֶן תוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ רִעָהוּ טִמְאַתֶּם [ויקרא יח, כ]

וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ [?]

(27) כֹּה תֹאמַר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנִי יְהוָה חֵי אֲנִי אִם לֹא אֲשֶׁר בַּחֲרֻבוֹת בַּחֲרֵב יִפְּלוּ וְאֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה לַחֲיָה נִתְּתִיו לְאָכְלוֹ וְאֲשֶׁר בְּמִצְדֹת וּבְמַעְרוֹת בְּדִבְרֵי יָמוּתוֹ (28) וְנִתְּתִי אֶת הָאָרֶץ שְׂמֻמָּה וּמִשְׁמָה וְנִשְׁבַּת גֵּאוֹן עֶזְהָ וְשְׂמֻמֹּה הָרִי יִשְׂרָאֵל מֵאִין עוֹבֵר (29) וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה בְּתַתִּי אֶת הָאָרֶץ שְׂמֻמָּה וּמִשְׁמָה עַל כָּל תוֹעֵבֹתֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ.

ישעיהו סו, 3

שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר - מִכָּה אִישׁ

זוֹבַח הַשֶּׁה - עֶרְף כָּלֵב

מַעֲלֵה מִנְחָה - דָּם חֲזִיר

מִזְכִּיר לְבָנָה - מְבָרֵךְ אֶן...

אלכסנדר רופא, "כוהנים שנשבו או נדדו: מישעיהו השלישי עד ברית דמשק",

קתדרה 49 (1988), עמ' 15

ארבעה צמדים, כל אחד מורכב מנושא ונשוא. הנושאים, שוחט השור, זובח השם, מעלה מנחה, מזכיר לבונה, מכוונים אל הכוהנים המשרתים במקדש, בעירו של הנביא, ירושלים. הנושאים, מכה איש, ערף כלב, [ה]דם חזיר, מברך און, מאשימים אותם בחטאים חמורים, מרצח ועד עבודת אלילים.

ישעיהו סו

(19) וְשִׁמְתִי בָהֶם אוֹת וְשַׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלִיטִים אֶל הַגּוֹיִם תִּרְשִׁישׁ פּוֹל וְלֹד מִשְׁכֵּי קִשְׁתׁ תָּבֵל וַיֹּון הָאִיִּים הַרְחִיקִים אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ אֶת שְׁמִיעִי וְלֹא רָאוּ אֶת כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת כְּבוֹדִי בְּגוֹיִם (20) וְהִבִּיאוּ אֶת כָּל אֲחֵיהֶם מִכָּל הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיהוָה בְּסוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצָּבִים וּבַפָּרָדִים וּבַכְּרֹת עַל הַר קֹדֶשׁ יְרוּשָׁלַם אָמַר יְהוָה כֹּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּנְחָה בְּכָלִי טְהוֹר בֵּית יְהוָה (21) וְגַם מֵהֶם אֶקַּח לַפְּהֲנִים לְלוֹיִם אָמַר יְהוָה.

עוינות קרובה**עזרא א**

(1) וּבִשְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לְכָלוֹת דְּבַר יְהוָה מִפִּי יִרְמְיָה הָעֵיר יְהוָה אֶת רוּחַ כְּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וַיַּעֲבֹר קוֹל בְּכָל מַלְכוּתוֹ וְגַם בְּמִכְתָּב לְאֹמֶר (2) כֹּה אָמַר כְּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פָקַד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בֵּית בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה (3) מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהֵיו עִמּוֹ וַיַּעַל לִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיִּבֶן אֶת בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם (4) וְכָל הַנְּשֹׂאֵר מִכָּל הַמִּקְמוֹת אֲשֶׁר הוּא גֵר שָׁם יִנְשְׂאוּהוּ אֲנָשִׁי מִקְמוֹ בְּכֶסֶף וּבִזְהָב וּבִרְכוּשׁ וּבִבְהֵמָה עִם הַנְּדָבָה לְבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם (5) וַיִּקְוֹמוּ רָאשֵׁי הָאֲבוֹת לַיהוּדָה וּבְנֵימָן וְהַפְּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְכָל הָעֵיר הָאֱלֹהִים אֶת רוּחוֹ לַעֲלוֹת לְבָנוֹת אֶת בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם (6) וְכָל סְבִיבֵיהֶם חִזְקוּ בְּיָדֵיהֶם בְּכָלִי כֶסֶף בְּזָהָב בְּרִכּוּשׁ וּבִבְהֵמָה וּבַמִּגְדָּנוֹת לְבַד עַל כָּל הַתְּנָדָב.

ירמיהו כד

(1) הִרְאֵנִי יְהוָה וְהִנֵּה שְׁנֵי דוּדָאִי תַאֲנִים מוֹעֲדִים לִפְנֵי הַיָּכַל יְהוָה אַחֲרֵי הַגְּלוּת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת יְכַנְיָהוּ בֶן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶת שְׂרֵי יְהוּדָה וְאֶת הַחֹרֶשׁ וְאֶת הַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלַם וַיָּבֵאוּם בָּבֶל (2) הַדּוּד אֶחָד תַּאֲנִים טְבוֹת מְאֹד כְּתַאֲנֵי הַבְּכּוֹרוֹת וְהַדּוּד אֶחָד תַּאֲנִים רְעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא תֵאָכְלָנָה מִרַע (3) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וַאֲמַר תַּאֲנִים הַטְּבוֹת טְבוֹת מְאֹד וְהַרְעוֹת רְעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא תֵאָכְלָנָה מִרַע.

(4) וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר (5) כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּתַאֲנִים הַטְּבוֹת הָאֵלֶּה כֵּן אֶכִּיר אֶת גְּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר שַׁלַּחְתִּי מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים לְטוֹבָה (6) וְשִׁמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה וְהִשְׁבַּתִּים עַל הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְנֵיתִים וְלֹא אֶהְרֵס וְנִטְעָתִים וְלֹא אֶתּוֹשׁ (7) וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב לְדַעַת אֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה וְהָיוּ לִי לְעַם וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים כִּי יָשׁבוּ אֵלַי בְּכָל לֶבֶם.

(8) וְכְתַאֲנִים הַרְעוֹת אֲשֶׁר לֹא תֵאָכְלָנָה מִרַע כִּי כֹה אָמַר יְהוָה כֵּן אֶתֵּן אֶת צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶת שְׂרָיו וְאֶת שְׂאֵרֵי יְרוּשָׁלַם הַנְּשֹׂאֲרִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְהַיֹּשְׁבִים בָּאָרֶץ מִצְרַיִם (9) וְנָתַתִּים לְזוּעָה [לְזוּעָה] לְרַעָה לְכָל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ לְחַרְפָּה וּלְמַשָּׁל לְשִׁנְיָה וּלְקַלְלָה בְּכָל הַמִּקְמוֹת אֲשֶׁר אֲדִיחָם שָׁם (10) וְשַׁלַּחְתִּי בָם אֶת הַחֶרֶב אֶת הָרָעָב וְאֶת הַדָּבָר עַד תִּמָּס מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם וּלְאֲבוֹתֵיהֶם.

עזרא ט

(1) ככלות אלה נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלויים מעמי הארצות פתועבתיהם לננעני החתי הפרזי היבוסי העמני המאבי המצרי והאמרי (2) כי נשאו מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה...

(6) ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליה כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים (7) מימי אבותינו אנחנו באשמה גדלה עד היום הזה ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים כהיום הזה...

(11) אשר צוית ביד עבדיך הנביאים לאמר הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות פתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטמאתם (12) ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנתיהם אל תשאו לבניהם ולא תדרשו שלמם וטובתם עד עולם למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ והורשתם לבניהם עד עולם.

דברים ז דברים כג ויקרא יח ויקרא כ

נחמיה ט

(1) וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם (2) ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתודו על חטאתיהם ועונות אבותיהם.

נחמיה י

(1) ובכל זאת אנחנו כרתים אמונה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו. (29) ושאר העם הכהנים הלויים השוערים המשררים הנתינים וכל הנבדל מעמי הארצות אל תורת האלהים נשיהם בניהם ובנתיהם כל יודע מבין.

מלחמות אחים למיניהן בימי בית שני **פרופ' כנה ורמן**

שיעור 2: **שוחרי הרפורמה אל מול הנאמנים למסורת**

רקע

- 332-333 לפנה"ס: שטחי האימפריה הפרסית עוברים לידי אלכסנדר מוקדון
- 301-312 לפנה"ס: התבססות הממלכה התלמית והממלכה הסלווקית
- 200-301 לפנה"ס: יהודה תחת שלטון תלמי
- 200 לפנה"ס ואילך: יהודה תחת שלטון סלווקי
- 175 לפנה"ס: עלייתו של אנטיוכוס אפיפאנס לשלטון. תנועת ההתיוונות, הקמת פוליס בירושלים
- 164-167 לפנה"ס: 'גזירות אנטיוכוס'

מקורות

המאה השלישית לפנה"ס:

- חלקו הראשון של ספר דניאל
- חיבורים קדם כיתתיים שהתגלו במערות קומראן
- ספרות חיצונית (אפוקריפה ופסידואפיגרפיה)

המאה השנייה לפנה"ס:

- חלקו השני של ספר דניאל
- חיבורים קדם כתתיים שהתגלו במערות קומראן
- חיבורים כתתיים שהתגלו במערות קומראן
- ספרות חיצונית: מקבים א ומקבים ב

ספר חנוך א, ו (תרגום המרצה מגעז)

(1) ויהי כאשר רבו בני האדם ובנות טובות ויפות נולדו להם ויראו אותן המלאכים, בני השמים, ויחמדו אותן ויאמרו איש אל רעהו לכה נבחרה לנו נשים מבני האדם ונולידה לנו בנים. (3) ויאמר להם שמיחזה והוא מנהיגם, יראתי פן לא תרצו לעשות את המעשה הזה ואני לבדי אשא את העוון הגדול הזה. (4) ויענו ויאמרו לו, נשבע בשבועה ונטיל בינינו חרם לא לשוב מהעצה הזו אלא למלאה עד תום. (5) וישבעו כולם יחדיו, וייקשרו זה בזה בחרם (6) והם כולם מאתיים.

ספר חנוך א, ז (תרגום המרצה מגעז)

(1) ויקחו להם מכל אשר בחרו, ויבואו אליהן, ויזנו אתן, **וילמדו אותן כשפים וקסמים וכרות שורשים ועצים**. (2) ותהרנה ותלדנה נפילים, שלושת אלפים גוברים. ויאכלו את כל עמל בני האדם עד כי לא יכלו בני האדם לכלכלם. (3) ויפנו לאכול אותם (או: להרגם) (4) ויחלו לפשוע נגד העופות, החיות, הרמש והדגים. ויאכלו איש את בשר רעהו וישתו את הדם. ותזעק הארץ מפני בני החמס.

ספר חנוך א, ח (תרגום המרצה מגעז)

(1) ועסאל לימד את בני האדם לעשות חרבות ופגיונות ומגנים ושריונות ומעשה מתכות וצמידים ועדיים ולצבוע עיניים וליפות את הגבות והאבנים היקרות והנבחרות וכל מיני צבעים. (2) ויהי חטא גדול וזנות רבה ויתעו וישחיתו את דרכיהם. (3) **שמיחזה לימד כשפים וכרות שורשים, חרמני התר חרמים, ברקיאל לימד לנחש בברקים וכוכבאל נחש בכוכבים וזיקאל נחש בזיקים וארתקף לימד נחש בארץ ושמשאיל לימד נחש בשמש ושהריאל לימד את דרך הירח.**

שמיחזה. רמט[אל]. כוכבאל[ל]. רעמאל[ל]. דניאל. ברקאל. עסאל. מטראל. עננאל. שמשאיל[אל]. שהריאל. טוראל. ימ[אל].

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יב (מהד' שליט)

(138) אנטיוכוס המלך לתלמי שלום. מאחר שהראו היהודים, מיד כשעלינו על ארצם, את חיבתם אלינו וכשבאנו אל העיר קבלו את פנינו בהדר ויצאו לקראתנו עם מועצת הזקנים וסיפקו לחיילים ולפילים את צורכיהם בשפע, ולא עוד אלא שסייעו בגירוש חיל המצב המצרי שבחקרא, (139) ראינו גם אנחנו לגמול להם על כל אלה ולקומם את עירם שנחרבה מפגעי המלחמה וליישבה אוכלוסין על ידי כינוס פזוריה לתוכה.

(140) ראשית החלטנו, משום דבקוכם באלוהים, לספק להם מכסה של בהמות כשרות לקרבנות ושל יין ושמן לבונה בעשרים אלף כסף, ארטאבות קודש [ארבע מאות שלושים ושמונה] של קמח סולת לפי משפט המקום, (כלומר) אלף וארבע מאות ושישים מדימנים חיטה, ושלוש מאות שבעים וחמישה מדימנים מלח. (141) ורצוני שכל אלה יסופקו להם כאשר ציויתי והעבודה בבניין המקדש תושלם, וכן גם הסטווים וכל בניין אחר שיהא אולי צורך לבנותו. חומרי עצים יובאו מיהודה עצמה (ומגלילות) עמים אחרים ומן הלבנון, ולא ייגבה מכס. כיוצא באלה [חומרים] אחרים שיש צורך בהם, כדי שבדק בית המקדש ייעשה מהודר יותר.

(142) וכל בני העם יקבעו את משטרם לפי חוקי אבותיהם, ומועצת הזקנים והכוהנים וסופרי בית המקדש ומשורריו יהיו פטורים ממס הגולגולת, ממס הכליל וממס המלח אשר הם מעלים.

(143) וכדי שתיושב העיר ביתר מהירות, (144) הריני פוטר ממסים את היושבים בה כיום ואף את העתידים לבוא עד חודש היפרברטיאוס למשך שלוש שנים. והרינו פוטרים אותם גם להבא מחלק שלישי של מס עובד (שלהם) כדי שיוכלו לרפא נזקיהם. ואלה שנחטפו מתוך העיר ונכבשו לעבדים, את אלה הננו משלחים לחופשי, אותם ואת הילדים אשר נולדו להם. ומצווים להחזיר להם את רכושם.

מקבים ב ד (מהד' כהנא)

(7) אבל אחרי מות סלוקוס ואנטיוכוס המכונה אפיפאנס קבל את המלוכה שאף יאסון אחי חוניו אל הכהונה הגדולה. (8) בהבטיחו למלך בהתראות אתו שלוש מאות ושישים כיכר ומהכנסות אחרות שמונים כיכר. (9) ועל אלה הבטיח בכתב עוד מאה וחמישים אם יתן לו הרשיון להקים בכוחו גמנסיון ואפיביה ולרשום את האנטיוכים אשר בירושלים (10) וכאשר הסכים המלך והוא קבל את כוח הממשלה מהר להטות את בני עמו למידות ההלניות. (11) ואת הזכויות האנושיות המקומיות ליהודים מאת המלכות על ידי יוחנן (אבי אופולמוס אשר הלך בשליחות אל הרומאים בדבר אהבה וכריתת ברית) ביטל ואת החוקים הנכונים הפר ויחדש מנהגים אשר לא כתורה. (12) כי בשמחה ייסד גמנסיון מתחת לאקרופוליס ואת המפוארים שבבחורים הביא מתחת למכסה (ש: כובע שמש) כשהוא הולך לפניו. (13) ועד מעלה כזו הגיעה ההלניות ומידות הנכרים פרצו בחטאו של יאסון לא-כוהן-גדול

(14) עד אשר הכוהנים חדלו להיות קנאים לעבודת המזבח ובבזותם את המקדש ובעזובם את הקורבנות היו ממהרים אל כיכר ההתאבקות בהספקת הציוד פורעת החוק על פי קריאת הדיסקוס. (15) בשומם לאל את ערכי האבות ובחשבם את הכיבודים ההלניים ליפים ביותר...

(18) ובהיות משחק שנת החמש בצור והמלך היה שם (19) שלח יאסון המתועב משקיפים אנטיוכים מירושלים אשר הביאו שלוש מאות דרכמות כסף לקורבן הרקלס. **והמביאים בקשו לבלתי הוציא אותם לקרבן** כי לא נאה כי אם להוציא לצורך אחר. (20) ובכן נועדו אלה ברצון השולח לקרבן הרקלס ולמען הנמצאים הוציאו למעשי האוניות.

מקבים א א (מהד' רפפורט)

(11) ויצאו מישראל בימים ההם בני פריצים ויפתו רבים לאמור: נלך-נא ונכרות ברית עם הגויים אשר סביבנו, כי מאז **נבדלנו** מהם מצאוננו רעות רבות. (12) וייטב הדבר ביניהם (13) וישא חן בעיני אנשים מקרב העם ויסעו אל המלך. ויתן להם רישיון לעשות כחוקי הגויים.

האפוקריפון של ירמיה 4Q385a-4Q389, מגילות מדבר יהודה, ב (מהד' קימרון), עמ' 94-100

וזה להם האות בשלם עונם [אחר אשר] עזבתי את הארץ ברום לבבם ממני ולא ידעו כי [...] מאסתים ו[שבו ועשו רעה ר[ב]ה מן הרע[ה] הראשנה [והפרו את] הברית אשר כ[רתתי ע]ם אברהם ועם יצחק ועם [יעקוב]

[בימים] ההמה יקום מלך [לגו]ים גדפן ועשה רעות ובימ[ו] אשבית [את ישראל מעם בימיו אשבר את ממלכת מצרים [ואכה] את מצרים ואת ישראל אשבר ונתתיו לחרב [והש]מותי א[ת] ה[א]רץ ורחקתי את האדם ועזבתי את הארץ ביד מלאכי המשטמות והסתרתני [פני מיש]ראל

וזה להם האות ביום עזבי את הארץ בש[ו]ב כהני ירושלים לעבוד אלהים אחרים [ולעשות] כתעבות ה[גוים]

מאבק והרג**קבוצת מורדים ירושלמית כנגד ליסימאכוס (אחיו של מנלאוס)****מקבים ב ד (מהד' שוורץ)**

(39) מאחר שרבו בעיר מקרים של שוד המקדש על ידי ליסימאכוס בעצת מנלאוס, ופשט שמע הדבר גם אל מחוץ (לעיר), התאסף הקהל נגד ליסימאכוס... (40) ומכיוון שהאוכלוסיה התעוררה והייתה מלאת רוגז, חימש ליסימאכוס כשלושת אלפים איש והחל לפעול בידים חסרות צדק...

(41) וכאשר הבחינו (המוחים) בהתקפתו של ליסימאכוס, יש שנטלו אבנים, ויש חתיכות עץ עבות, והיו גם שמילאו את חופניהם מן האפר שהיה מונח שם, ובחוסר סדר מוחלט הם השליכו אל עבר אנשי ליסימאכוס. (42) על ידי כך הם הפכו רבים מהם לפצועים, ואילו את חלקם הם הפילו ואת כל האחרים אילצו לברוח. את שודד המקדש עצמו הם הכריעו ליד האוצר.

מחנה המורדים כנגד מחנה מנלאוס כנגד מחנה יאסון**מקבים ב ה (מהד' שוורץ)**

(1) בעת ההיא יצא אנטיוכוס לפלישתו השנייה למצרים (5) בעקבות שמועה כוזבת כאילו נפטר אנטיוכוס מן החיים, יאסון לקח עמו לא פחות מאלף איש וערך התקפה פתאומית על העיר. וכאשר נהדפו האנשים שהיו על החומה, והעיר כבר הולכת ונכבשת לגמרי, ברח מנלאוס לאקרופוליס (6) ויאסון עשה טבח בבני עירו שלו עצמו ללא רחמים... (7) אך את השלטון לא תפס, ובהסתיים מזימתו בכלימה הוא ברח והסתלק חזרה לארץ בני עמון.

(11) כאשר הגיעו הדברים לאוזני המלך, הוא הסיק שיהודה מרדה. לכן בעלותו ממצרים בנפש חייתית הוא תפס את העיר בקצה החנית... (13) והיה הרג של נערים וזקנים, העלמה של נשים וילדים, טבח של בתולות ותינוקות...

פסק זמן ממאבקים

גזירות אנטייכוס': 164-167 לפנה"ס

מקבים ב יא (מהד' שוורץ)

(16) ליסיאס לקהל היהודים (ברכת) אושר. (17) יוחנן ואבשלום ששוגרו על ידכם במסרם את המסמך הכתוב להלן ביקשו בעניין העניינים המצוינים בו. (18) ובכן את מה שהיה צריך להביא גם למלך, הבהרתי; ואילו למה שאפשר – הסכמתי אני. (19) ובכן, אם תשמרו על האהדה לשלטון, אני אשתדל להיות גורם לדברים טובים (בעבורכם) גם בעתיד. (20) אשר לפרטים, ציוויתי אותם ואת אנשי לשוחח אתכם. (21) היו בריאים. (נכתב) ביום עשרים וארבעה בדיוס קורינתיוס של שנת 148.

מאבק והרג

תומכי הרפורמה כנגד יהודה ואנשיו

מקבים א ז (מהד' רפפורט)

(5) ויבואו אליו כל האנשים הרשעים והחטאים מישראל, ואלקימוס מנהיג אותם, ברצותו לכהן. (6) ויאשימו את עמם לפני המלך לאמור: הרג יהודה ואחיו את כל ידידיך, ואותנו גירש מארצנו.

(8) ויבחר המלך את באקחידס, מרעי המלך, אשר משל בעבר הנהר והיה גדול במלכות ונאמן למלך. (9) וישלח אותו ואת אלקימוס הרשע, ויקיים לו את הכהונה. ויצו עליו לעשות נקמה בבני ישראל.

(12) ויאספו אל אלקימוס ואל באקחידס קהל סופרים לבקש צדק, (13) וראשונים החסידים היו בבני ישראל, ויבקשו מהם שלום (14) כי אמרו, איש כוהן מזרע אהרון בא בחיל ולא ירע לנו. (15) וידבר עמם דברי שלום וישבע להם לאמור, לא נבקש לכם ולידידיכם רעה.

(16) ויאמינו לו. ויתפוס מהם שישים אנשים ויהרוג אותם ביום אחד, כדבר אשר כתב אותו: (17) 'בשר חסידיך ודמם שפכו סביבות ירושלים ואין להם קובר' (תהילים עט 3-2).

(20) ויתן את הארץ לאלקימוס. ויניח עמו צבא לעזור לו ובאקחידס שב אל המלך. (21) וישתדל אלקימוס על דבר הכהונה הגדולה, (22) ויאספו אליו כל מרגיזי עמם ויחזיקו בארץ יהודה ויעשו מכה רבה בישראל.

(23) וירא יהודה את כל הרעה אשר עשה אלקימוס ואשר עמו בבני ישראל יותר מאשר הגויים, (24) ויצא אל כל גבולות יהודה סביב, ויעשה נקמה בכל האנשים העריקים ויעוכבו מלצאת אל הארץ.

מאבק והרג?

סערות ביהודה עם עליית המשפחה החשמונאית לשלטון

- 162 לפנה"ס: ניצחון יהודה על ניקנור, שר צבא בכיר של דמטריוס הראשון
- 160 לפנה"ס: באקחידס גובר על יהודה בקרב אלעשה והורגו. יונתן יורש את הנהגת המורדים
- 143-153 לפנה"ס: יונתן ושמעון מבטיחים את מעמדם במסגרת הממלכה הסלווקית המתפוררת
- 152 לפנה"ס: יונתן מתמנה כוהן גדול בירושלים על ידי אלכסנדר באלאס, אחד מהטוענים לכתר
- 143 לפנה"ס: רצח יונתן על ידי טריפון (הכוח המניע אחר אנטיוכוס השישי, בנו של אלכסנדר באלאס)

האפוקריפון של ירמיה 4Q389-4Q385a, מגילות מדבר יהודה, ב (מהד' קימרון), עמ' 94-100

- (31) [] ים כהנים שלושה אשר לא יתהלכו בדרכי
- (32) [הכהנים ה] ראשנים על שם אלהי ישראל יקראו
- (33) והורד בימיהם גאון מרשיעי ברית ועבדי נאכר
- (34) ויתקרע ישראל בדור הה[וא] להלחם א[י] ש ברעהו
- (35) על התורה ועל הברית ושלחתי רעב ב[אר]ץ ולא
- (36) לל[ח]ם וצמא ול[א] למים [כי] אם ל[שמוע את דברי
- ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו].

פשר תהילים, מגילות מדבר יהודה, ב (מהד' קימרון), עמ' 300-304

- א. "זומם רשע לצדיק וחרק עליו שניו ה' ישחק לו כי ראה כי בא יומו" (תהילים לז, 12-13)
- פשוטו על רשעי אפרים ומנשה אשר יבקשו לשלוח יד בכוהן ובאנשי עצתו בעת המצרפ הבאה עליהם. ואל יפדם מידם ואחר[י] כן ינתנו ביד עריצי גואים למשפט.
- ב. "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו" (תהילים לז, 32)
- פשוטו על [הכוהן] הרשע אשר צ[פה למור]ה הצדק [ובקש] להמיתו [על דברי החו]ק והתורה אשר שלח אליו
- ואל לא יעז[בנו בידו] ולא [ירשיענו] בהשפטו
- ולו שלם [אל את] גמולו לתתו ביד עריצי גואים לעשות בו [משפט]
- ג. "ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן ויעבר והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא" (תהילים לז, 35-36)
- [פשוטו] על א[י]ש הכזב [אשר ש]לח [יד] על בח[יר]י אל [ויב]קש לשבית את [עצתם] [לעשות] ממנו משפט [כיא] הזיד ביד רמה

מלחמות אחים למיניהן בימי בית שני

פרופ' כנה ורמן

שיעור 3: התקופה החשמונאית

מקורות

- יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ברומאים
- יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים
- ספרות עדת קומראן
- היסטוריונים בני העולם ההלניסטי
- ספרות חיצונית

תאריכים

בני המשפחה החשמונאית; שנות הנהגה ושלטון

- 167-160 לפנה"ס: יהודה המקבי
- 160-143 לפנה"ס: יונתן
- 143-134 לפנה"ס: שמעון
- 134-104 לפנה"ס: יוחנן הורקנוס
- 104-103 לפנה"ס: אריסטובולוס הראשון
- 103-76 לפנה"ס: אלכסנדר ינאי (יונתן)
- 76-67 לפנה"ס: שלומציון אלכסנדרה

האמנה - ימי שמעון

מקבים א יד (מהד' רפפורט)

(27) בשמונה עשר באלול בשנה השתיים ושבעים ומאה והיא השנה השלישית לשמעון כוהן גדול בארסמל. (28) באספה גדולה של כוהנים ועם וראשי העם וזקני הארץ נודע לנו. (29) יען כי כאשר היו בארץ מלחמות תכופות, שמעון בן מתתיהו, בן בני יהויריב, ואחיו, נתנו את נפשם לסכנה והתייצבו נגד אויבי עמם, כדי שיעמוד מקדשם וגם תורתם, וגם כבוד גדול כיבדו את עמם. (30) ויונתן אסף את עמו ויהי להם כוהן גדול ויאסף אל עמיו.

(35) וירא העם את נאמנות שמעון ואת הכבוד אשר חפץ לעשות לעמו, וימנו אותו מושלם וכוהן גדול, בגלל כל המעשים שעשה והצדק והנאמנות, אשר שמר לעמו, וביקש בכל דרך לגדל את עמו.

(41) ויחליטו היהודים והכוהנים שיהיה שמעון מושלם וכוהן גדול לעולם, עד עמוד נביא נאמן. (42) ושיהיה לשר-צבא עליהם, שיתמנו על ידו [אנשים] על עבודותיהם ועל הארץ ועל כלי הנשק ועל המצודות. (43) ושידאג לענייני המקדש, וישמעו לו כולם, ושכל המסמכים ארץ יכתבו בשמו, ושילבש ארגמן ויעדה זהב (44) ולא יוכל איש מן העם ומן הכוהנים לבטל דבר מאלה, ולהתנגד לדבריו, ולהקהיל אספה בארץ בלעדיו וללבוש ארגמן ולפרוף פריפת זהב. (45) ומי אשר יעשה בניגוד לדברים אלה, או יבטל איזה מהם, דמו בו.

מאבק והרג

יוחנן הורקנוס ומלחמתו ביהודים (מבעד לצנזורה)

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים א (מהד' אולמן)

(61) בחמת זעם על התבוסה שנחל מידי שמעון יצא אנטיוכוס [סידטס, השביעי] למלחמה על ארץ יהודה, חנה לפני ירושלים וצר על הורקנוס. הורקנוס פתח את קבר דוד, שהיה העשיר במלכים, הוציא ממנו למעלה משלושת אלפים כיכר כסף ופיתה את אנטיוכוס בשלש מאות כיכר כסף להסיר את המצור מעל ירושלים. ובשאר הכסף כלכל צבא שכירים, והיה הראשון מהיהודים שעשה כן. (62) וכאשר יצא אנטיוכוס לאחר מכן למלחמה בבני מדי ניתנה ליוחנן שעת כשר להינקם. הוא הסתער מיד על ערי סוריה, בסברו שימצא אותן ריקות מלוחמים מנוסים, ואמנם כך היה.

(63) הוא כבש את מידבא ואת סמגא (Samaga) והערים הסמוכות להן, ואף את שכם ואת הר גריזים והכניע את הכותים היושבים סביב המקדש שנבנה בתבנית המקדש בירושלים.

הוא כבש גם ערים רבות באידומיאה, וביניהן את אדוריים ואת מרשה. (64) ואחר כך המשיך לעבר סמריה שם נמצאת היום העיר סבסטי... הקיף אותה סביב בחומה והפקיד את המצור עליה בידי בניו אריסטובולוס ואנטיגונוס... [התערבותו של אנטיוכוס קיזיקוס] (66) גם כאשר הוסיפה ההצלחה להאיר להם פנים לא הצטנן להט לחימתם. הם התקדמו עם צבאם עד לבית שאן והחריבו אותה ואת כל הארץ שמעבר מזה להר הכרמל.

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים א (מהד' אולמן)

(67) אך הקנאה בהצלחותיהם של יוחנן ושל בניו בערה בלבם של בני הארץ ועוררה בהם מרי. רבים מהם חברו נגדם ולא נחו ולא שקטו עד אשר פרצה מלחמה גלויה – שהובסו בה.

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יג (מהד' שליט)

(288) אולם הצלחתו של הורקנוס עוררה עליו קנאת היהודים, ובעיקר רגזו עליו הפרושים, כת אחת של היהודים, כפי שסיפרנו גם בפרקים שלמעלה. וכל כך גדול כוחם של אלה אצל ההמון, שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכהן הגדול, מיד מאמינים להם. (289) גם הורקנוס היה תלמידם והיה אהוב עליהם מאוד.

ופעם אחת קרא אותם למשתה וקיבלם בסבר פנים יפות. וכשראה אותם בשמחתם הרבה פתח ואמר להם, שיודעים הם, שהוא רוצה להיות צדיק ולעשות כל מה שעלול לתת חינו בעיני אלוהים ובעיניהם, שכן הפרושים הוגים דעות אלה. (290) והוא ביקש מהם, שאם הם רואים אותו שוגה וסר מדרך הישר ישיבוהו אליו ויחזירוהו למוטב. והם העידו עליו, שיש בו כל המידות הטובות, והורקנוס שמח על תשבחותיהם.

(291) והנה נענה אחד מן המסובים, אלעזר שמו, איש רע מטבעו ושמח לריב 'כיוון שביקשת לדעת את האמת ורצונך להיות צדיק, הנח את הכהונה הגדולה והסתפק בכך שאתה מושל העם'. (292) וכששאל הורקנוס לטעם שבעטיו יניח את הכהונה הגדולה, אמר לו: 'מפני ששמענו מפי הזקנים, שאמך היתה שבויה בימי מלכותו של אנטיוכוס אפיפאנס'. אולם שקר היה הדבר, והורקנוס כעס עליו וגם כל הפרושים התרעמו מאוד.

(293) ואחד מכת הצדוקים, שדרכם היא כנגד דרך הפרושים, שמו יונתן, מידידו המקורבים ביותר של הורקנוס, אמר לו שאלעזר חירף אותו על דעתם המוסכמת של כל הפרושים; ודבר זה יתברר לו, אם ישאל אותם, לאיזה עונש ראוי אלעזר על דבריו. (294) שאל הורקנוס את הפרושים, לאיזה עונש ראוי אלעזר לפי דעתם; כי אמר, בזה ייבחנו, שהחירופים לא נאמרו על דעתם, לכשיפסקו לו עונש לפי מידת הפשע. אמרו הפרושים שהוא ראוי למלקות ולמאסר, שכן לא נראה להם שיש לענוש עונש מוות על חירוף, ובפרט שהפרושים מטבעם מקילים בעונשין.

(295) קצף הורקנוס מאוד על כך, ודעתו היתה שהאיש אמר את גידופיו לפי החלטתם של הללו. ויונתן בייחוד הפיח את רוגזו ושינה את טעמו (296) עד שהביאו לידי כך, שהתחבר עם כת הצדוקים ועזב את כת הפרושים וביטל את ההלכות שקבעו הללו לעם, וענש את אלה שקיימו אותן. מכאן נולדה שנאה בקרב העם לו ולבניו.

...

[297-298 תיאור הפרושים]

...

(299) והורקנוס שם קץ למרי וחי אחר כך באושר...

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים א' (מהד' אולמן)

(68) יוחנן חי את שארית ימיו באושר. הוא ניהל את ענייני השלטון בכשרון רב, וכאשר מת מקץ שלושים ואחת שנים הניח אחריו חמישה בנים; הוא אכן היה מבורך ולא היתה לו סיבה להתלונן על גורלו. הוא לבדו זכה בשלוש המעלות הגבוהות ביותר: השליטה בעם, הכהונה הגדולה ומתת הנבואה. (69) [כה רבה] היתה הקרבה בינו ובין רוח אלוהים, עד כי לא נעלם ממנו דבר העתיד לקרות. כך חזה ששני בניו הגדולים לא יאריכו ימים בשלטון, ואף התנבא על כך.

טסטמוניה

חנן אשל, "הרקע ההיסטורי של 4Q175 [4QTest] לאור התגליות הארכיאולוגיות", ציון נה (תש"ן), עמ' 141-150.

ההשלמות בעזרת 4Q379 (אלישע קימרון, מגילות מדבר יהודה, ב, עמ' 72-73)

עיבוד של דברים יח, 15-19

1. וידבר //// אל מושה לאמור שמעת את קול דברי
2. העם הזה אשר דבר אליה הטיבו כול אשר דברו
3. מי ינתן ויהיה לבבם זה להם לירא אותי ולשמור את כול
4. מצותי כול היומים למעאן יטב להם ולבניהם לעולם
5. נבי אקים לאהם מקרב אחיהם כמוכה ונתתי דברי בפיהו
6. וידבר אליהם את כול אשר אצונו והיה האיש
7. אשר לוא ישמע אל דברי אשר ידבר הנבי בשמי אנוכי
8. אדרוש מעמו

עיבוד של במדבר כד 15-17

9. וישא משלו ויאמר נאום בלעם בנבעור ונאם הגבר
10. שהתם העין שומע אמרי אל יודע דעת עליון אשר
11. מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עין אראנו ולא עתהא
12. אשורנו ולוא קרוב דרך כוכב מיעקוב ויקום שבט מישראל ומחצ
13. פאתי מואב וקרקר את כול בני שית

עיבוד של דברים לג 8-11

14. וללוי אמר הבו ללוי תמיך ואורך לאיש חסידך אשר
15. נסיתו במסה ותרבהו על מי מריבה אמר לאביו (לוא)
16. () ולאמו לידעתיכהי ואת אחיו לוא הכיר ואת בנו לוא
17. ידע כי שמר אמרתכה ובריתך ינצר ויאירו משפטיך ליעקוב
18. תורתכה לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך
19. ברך //// חילו ופעל(ת) ידו תרצה מחצ מתנים קמו ומשנאו
20. בל יקומו

פשר על יהושע ו 26

21. בעת ההיא כלה ישוע להלל ולהודות בתהילותוהי
22. ויאמר ארור היש אשר יבנה את העיר הזות בבכורו
23. ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה ואנה איש ארור (אחד) בליעל
24. עומד להיות פח [י]קוש לעמו ומחתה לכול שכניו ועמד
25. [לש]ים ש[ני בנ]ים להיות שניהמה כלי חמס ושבו ובנו את
26. העיר הזואת ויצ[בו לה חומה ומגדלים לעשות לעוז רשע
27. [וע]שו רעה גדולה בישראל ושערוריה באפרים וביהודה
28.] [וע]שו חנופה בארצ ונצה גדולה בבני
29. [יעקוב ושפכו ד]ם כמים על חל ציון ובחוק ירושלם

מאבק והרג

אלכסנדר ינאי ומלחמתו ביהודים (עדויות מפורשות)

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יג (מהד' שליט)

ובני עמו של אלכסנדרוס עוררו מהומה נגדו, שכן התקוממה האומה עליו בשעה שנעשה חג, וכשעמד על יד המזבח להקריב, וזרקו בו אתרוגים [...] ונוסף על כך עלבו אותו שנולד כביכול משבויה ואינו ראוי למשרת הכבוד שלו ולהקריב. על כך נתכעס והרג מהם כששת אלפים איש, והקים גדר של עץ סביב המזבח והמקדש עד הסורג, שבו מותר היה להיכנס רק לכוהנים בלבד, ובזה חסם את הכניסה אליו בפני ההמון.

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יג (מהד' שליט)

[374-375 ינאי נוחל תבוסה במלחמה נגד הנבטים]

...

(376) וכשנטפל אליו העם למראה הפורענות, נלחם בו המלך והרג בתוך שש שנים לא פחות מחמש ריבואות יהודים. כשביקש שיחדלו משנאתם אליו, הרבו לשונאו יותר על מה שאירע. כששאל אותם מה רצונם, קראו כולם בקול שרצונם שימות. ושלחו אל דמטריוס אקאירוס וביקשו עזרה ממנו. ודמטריוס בא עם צבאו ולקח אתו את אלה שקראו לו, וחנה ליד העיר שכם.

(377) ואלכסנדרוס לקח אתו ששת אלפים ומאתיים שכירים וכשתי ריבואות יהודים, שעמדו לצידו, ויצא לקראת דמטריוס, שהיו לו שלושת אלפים פרשים וארבע ריבואות רגלים.

(378) [...] ומשלא יכול אף אחד מהם לפתות (את הצד שכנגד) התנגשו בקרב, ודמטריוס ניצח, ושכיריו של אלכסנדרוס מתו כולם בהוכיחם את נאמנותם וגבורתם כאחד, וגם רבים מחייליו של דמטריוס מתו.

(379) ואלכסנדרוס נמלט אל ההרים (שם) התקבצו אליו ששת אלפים יהודים מחמלם על התמורה (בגורלו). נבהל דמטריוס אותה שעה ונסוג. אחרי הדברים האלה נלחמו היהודים באלכסנדרוס ונוצחו ורבים מתו בקרבות. (380) אלכסנדרוס סגר את התקיפים ביותר שבהם בעיר בית-חומה (במלחמת היהודים: במסלס) וצר עליהם, ולאחר שכבש את העיר ותפס אותם החזירם לירושלים, ועשה מעשה אכזרי מכול: הוא היסב עם פילגשיו במקום גלוי לעין-כול ופקד לתלות כשמונה מאות מהם, ושחט את בניהם ונשיהם של החיים עוד לעיניהם.

(383) יריביו, שמספרם היה שמונת אלפים בערך, ברחו (באישון) לילה וישבו בגלות כל זמן שחי

אלכסנדרוס. כך נפטר מן המהומה (שחוללו) הללו מאז ואילך מלך בשלום ובשלווה.

פשר נחום, מגילות מדבר יהודה, ב (מהד' קימרון), עמ' 283

(1) אשר הלך ארי לבוא שם גור ארי ואין מחריד (ב 12) [פשרו על דמ] טרוס מלך יון אשר בקש לבוא ירושלים בעצת דורשי החלקות [ואל לא יתן את ירושלים] ביד מלכי יון מאנתיכוס עד עמוד מושלי הכיתים ואחר תרמס

(2) ארי טורף בדי גוריו ומחנק ללבויותיו טרף [וימלא טרף חירה ומענתו טרפה] (ב 13) [פשרו] על כפיר החרון אשר יכה בגדוליו ואנשי עצתו. [ואשר אמר "טרף" חירה ומענתו טרפה] פשרו על כפיר החרון [אשר משל בירושלים אשר יעשה נק] מות בדורשי החלקות אשר יתלה אנשים חיים [כי כן הוא המשפט] בישראל מלפנים כי לתלוי חי על העץ [י] קרא

מאבק והרג גרסה נוספת**בבלי, קידושין סו ע"א**

[א] מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים. ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל ואמר להם, אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בביניין בית המקדש אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו. והעלו מלוחין על שולחנות של זהב ואכלו.

[ב] והיה שם אחד איש לץ רע ובליעל ואלעזר בן פוערא שמו. ויאמר אלעזר בן פוערא לינאי המלך, ינאי המלך לבם של הפרושים עליך. ומה אעשה? הקם להם בציץ שבין עיניך. הקים להם בציץ שבין עיניו.

[ג] היה שם זקן אחד ויהודה בן גדירא שמו. ויאמר יהודה בן גדירא לינאי המלך, ינאי המלך רב לך כתר מלכות. הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן שהיו אומרים אמו נשבת במודעית. ויבקש הדבר ולא נמצא. ויבדלו חכמי ישראל בזעם.

[ד] ויאמר אלעזר בן פועירא לינאי המלך, ינאי המלך הדיוט בישראל כך דינו, ואתה מלך וכהן גדול כך הוא דינך? ומה אעשה? אם אתה שומע לעצתי רומסם. אמר לו: ותורה מה תהא עליה? אמר לו: והלא היא כרוכה ומונחת בקרן זוית וכל הרוצה ללמוד יבא וילמד.

[ה] ותיועץ הרעה על ידי אלעזר בן פוערא ועל ידי יהודה בן גודגדא ויהרגו כל חכמי ישראל והיה העולם משתומם. עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה.

מלחמות אחים למיניהן בימי בית שני

פרופ' כנה ורמן

שיעור 4: שלהי התקופה החשמונאית

מאבק והרג

נקמת הפרושים בצדוקים: רקע

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים א' (מהד' אולמן)

(107) הוא (אלכסנדר ינאי) השאיר את המלוכה בידי אשתו אלכסנדרה, והיה בטוח שהיהודים יאותו ברצון לקבל את מרותה מפני שרחקה מאכזריותו והתנגדה לפשעיו, ולכן הצליחה לזכות באהדת העם. (108) תקוותו זו לא נכזבה; על אף היותה אשה השכילה לכונן את השלטון בזכות השם שיצא לה כיראת שמים. היא דקדקה בשמירה על מסורת האבות של עמה והרחיקה מהשררה מי שעברו על חוקי התורה הקדושים. (109) משני בניה שילדה לאלכסנדר מינתה את הורקנוס לכוהן גדול לפי דין הבכורה ומשום שהיה נרפה מכדי לטרוח בניהול ענייני הממלכה; ואילו לצעיר, אריסטובלוס, לא העניקה כל משרה בשל מזגו הסוער.

מאבק והרג

נקמת הפרושים בצדוקים

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים א' (מהד' אולמן)

(110) לצד אלכסנדרה הלך וגדל כוחם של הפרושים, קבוצת יהודים אשר יצא להם שם כי עולים הם על האחרים ביראת שמים ומפרשים את החוקים ביתר קפדנות. (111) אלכסנדרה, שנודעה בקנאותה הנלהבת לאל, נשמעה להם יתר על המידה, ואילו הם הערימו על תמימותה וצעד אחר צעד היו

למושלים בממלכה: ברצונם גירשו וברצונם החזירו מגלות, שחררו ממאסר ואסרו; כללו של דבר, הם נהנו מכל טובות המלוכה ומנעמיה, ואילו ההוצאות והטרדות היו על אלכסנדרה.

(113) הם הרגו את דיוגנס, איש נכבד שהיה ידידו של אלכסנדר, בטענה שהיה שותף למזימת המלך להוקיע על הצלב את שמונה מאות השבויים. הם אף האיצו באלכסנדרה להוציא להורג את שאר האנשים שהסיתו את אלכסנדר נגד השמונה מאות; וכאשר נכנעה להפצרותיהם בגלל אמונה תפלה, המשיכו להמית אנשים כרצונם.

(114) נשואי הפנים שסכנה נשקפה לחייהם נמלטו אל אריסטובולוס, וזה שידל את אמו לחוס על חייהם בשל מעמדם הרם, אך אם ימצא בהם דופי – לגרשם מן העיר. לאחר שקיבלו הבטחה שלא יאונה להם כל רע נפוצו בכל הארץ.

פשר נחום, מגילות מדבר יהודה, ב (מהד' קימרון), עמ' 284-285

(1) הוי עיר דמים כולה [כחש פר] ק מלאה (ג 1) פשרו היא עיר אפרים דורשי החלקות לאחרית הימים אשר בכחש ושקר [ים י] תהלכו

(2) לא ימוש טרף וקול שוט וקול רעש אופן וסוס דהר ומרכבה מרקדה פרש מעלה להוב חרב וברק חנית ורוב חלל וכבוד פגר ואין קץ לגויה וכשלו וגויתם (ג 1-2) פשרו על ממשלת דורשי החלקות אשר לא ימוש מקרב עדתם חרב גוים שבי ובו וחרחור בינותם וגלות מפחד אויב ורוב פגרי אשמה יפולו בימיהם ואין קץ לכלל חלליהם ואף בגוית בשרם יכשולו בעצת אשמתם

(3) מרוב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים הממכרת גוים בזנותה ומשפחות ב[כש] פיה (ג 4) פשר[ו] ע[ל] מתעי אפרים אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ושפת מרמה יתעו רבים, מלכים שרים וכוהנים ועם עם גר נלוה יובדו בעצתם נ[כ] בדים ומוש[לים] יפולו [מז] עם לשונם

(4) התיטיבי מני אמ[ון] היושבה ב[י]ארים (ג 8) פשרו אמון הם מנשה והיארים הם גדולי מנשה נכבדי ה[עם הסוב]בים את מ[נשה]

מלחמת אחים, הורקנוס ואריסטובולוס

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים א (מהד' אולמן)

(117) בינתיים חלתה אלכסנדרה ובנה הצעיר אריסטובולוס ניצל את שעת הכושר והשתלט על המבצרים בעזרת תומכיו, שמספרם היה רב וכולם היו מסורים לו בזכות מזגו הלוהט. בכסף שמצא במבצרים השתמש כדי לאסוף חיל שכירים והכריז על עצמו כמלך.

(120) יורש הממלכה היה הורקנוס, שכן אלכסנדרה העבירה לידיה את המלוכה בעודה בחיים, אך אריסטובולוס עלה על אחיו במרץ ותבונה. כאשר נערך בין השניים הקרב על השלטון בקרבת יריחו, עזבו את הורקנוס רוב חייליו ועברו לצד אריסטובולוס. (121) הורקנוס מיהר להימלט עם שארית

נאמניו למצודת האנטוניה ולקחת לשבי למען בטחוננו את אשת אריסטובולוס ואת ילדיו כבני ערובה. ואמנם בטרם יקרה אסון שאין להשיבו התפייסו האחים, ונקבע שאריסטובולוס הוא שימלוך והורקנוס יוותר על המלוכה אך יזכה בכל הכיבודים היאים לאחיו של המלך. (122) לפי תנאים אלה נערך הפיוס בהר הבית, ולעיני העם כולו התחבקו שני האחים בחום ואחר כך החילפו את מקומות מגוריהם: אריסטובולוס עבר לגור בארמון והורקנוס עבר לביתו של אריסטובולוס.

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים א (מהד' אולמן)

(125) ובבריחה חפוזה הגיע עמו בשלום לעיר המכונה פטרה, עיר המלוכה של הערבים. (126) שם מסר את הורקנוס לידי של חרתת, ובדברי חנופה ובמתנות יקרות פיתהו לספק להורקנוס צבא שיחזירו לשלטון. בפני חיל זה, שמנה חמישים אלף איש, רגלים ופרשים, לא החזיק אריסטובולוס מעמד. כבר בהתנגשות הראשונה הובס ונהדף לירושלים.

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יד (מהד' שליט)

א. (20) ומלך הערבים הוליך את כל צבאו ותקף את בית המקדש וצר על אריסטובולוס. גם העם התחבר אל הורקנוס והשתתף אתו במצור, ורק הכוהנים נשארו עם אריסטובולוס. (21) וחרתת תקע את מחנה הערבים ואת מחנה היהודים זה ליד זה ושקד על המצור בעוז. מעשים אלו אירעו בימי חג המצות שהננו קוראים לו פסח. המכובדים שביהודים עזבו את הארץ וברחו למצרים.

ב. (22) וצדיק אחד חביב אלוהים. חונוי שמו, שהתפלל פעם לאלוהים בשעת עצירת גשמים שיסיר את הבצורת, ואלוהים שמע לקולו והמטיר, חונוי זה התחבא בראותו שהמהומה עומדת בתוקפה. והוא הובא למחנה היהודים והם דרשו ממנו, שכשם שהתפלל והפסיק את הבצורת כך יערוך תפילות נגד אריסטובולוס ובני סיעתו המורדים. 23 וכשהתנגד וסירב, הכריחו ההמון לכך. אז עמד בתוכם ואמר: (24) 'אלוהינו מלך העולם, מאחר שאלה העומדים אתי הם עמך והנצורים כוהניך, בבקשה ממך, שלא תשמע את אלו נגד אלו ולא תקיים מה שמבקשים אלו נגד אלו'. וכשעמד והתפלל תפילה זו הקיפו אותו הרשעים שביהודים והרגוהו בסקילה.

ג. (25) מיד נפרע מהם האלוהים על אכזריותם והטיל עליהם עונש על רצח חונוי בדרך זו: בשעת המצור על הכוהנים ואריסטובולוס חל החג הקרוי פסח שבו מנהג הוא לנו להרבות בקרבנות לאלוהים. (26) ומשום שאנשי אריסטובולוס היו חסרים קרבנות ביקשו מאת בני עמם, שימציאו להם בהמות ויקחו כסף תמורתן כמה שירצו. אמרו הללו, אם רצונם לקבל ישלמו אלף דראכמות חלף כל ראש. אריסטובולוס והכוהנים הסכימו ברצון ושילשלו את הכסף בחבל מעל החומה (27) והללו לקחו את הכסף ולא נתנו את הבהמות, אלא הגיעו למדרגה כזאת של רשעות שעברו על ההסכם וחטאו לאלוהים ולא סיפקו את הבהמות לקרבנות לאלה שהיו זקוקים להם. (28) והכוהנים, שרומזו על ידי הפרת ההסכם, התפללו לאלוהים שייפרע מבני עמם. ואלוהים לא השהה את עונשם, אלא שלח רוח גדולה וחזקה והשמיד את תבואת כל הארץ, עד שסאה של דגן עלתה אותה שעה באחת עשרה דראכמות.

מאבק והרג

מלחמת אחים, הורקנוס ואריסטובולוס

- 66 לפנה"ס: פומפיוס מחליט להתערב בנעשה בסוריה לאחר שנשלטה במשך כמה שנים על ידי טיגראנס מלך ארמניה.
- 65 לפנה"ס: שולח את סקאורוס לטפל בנעשה ביהודה. סקאורוס כופה על הורקנוס ובעלי בריתו להפסיק את המצור על בית המקדש (בתמורה לשלוש מאות ככר שקיבל מאריסטובולוס). חרתת נסוג לפילאדלפיה.

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים א, 130 (מהד' אולמן)

אך דעת אריסטובולוס לא היתה נוחה מכך ש[הלה] לא נפל בשבי. הוא אסף את כל חילו ורדף אחרי האויבים, נלחם בהם בקרבת המקום הנקרא פפירון והרג יותר מששת אלפים איש, ביניהם את פאליון, אחיו של אנטיפטרוס.

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יד (מהד' שליט)

(41) שם (בדמשק) שמע (פומפיוס) את טענותיהם של היהודים ומנהיגיהם, של הורקנוס ואריסטובולוס, שחלקו זה על זה, ושל העם שחלק על שניהם. העם ביקש שלא יהיה נתון לשלטון המלכים (באומרו) שקבלה בידיו מאבותיו להישמע לכוהני האל שהוא עובד אותו, ואלה, אף על פי שהם צאצאי הכוהנים, מבקשים להעביר את העם לשלטון אחר למען יהיה עבד (להם).

(42) ואילו הורקנוס בא בקיטרוג שאף על פי שהוא הבכור ניטלה ממנו הבכורה על ידי אריסטובולוס ורק חלק קטן מן הארץ נתון לרשותו, ואילו אריסטובולוס לקח את שאר הארץ בכוח. 43 אף הוציא לעז עליו (על אריסטובולוס) שהוא חיבל לערוך את הפשיטות על השכנים ואת מעשי השוד בים, והוסיף שגם העם לא היה פושע בו אלמלא לא היה בעל זרוע ומחולל מהומות. סניגורים לטענותיו אלה שימשו למעלה מאלף נכבדי היהודים שהוכנו על ידי אנטיפטרוס.

(44) ואריסטובולוס הטיל את האשמה בטבעו של הורקנוס, שהוא חדל-מעשה ולפיכך מעורר הוא אי-כבוד ומשום כך גם קיפח את שלטונו, והוסיף שהוא, אריסטובולוס, לקח את השלטון לידו מהכרת, מפני החשש שמא יעבור לידי אחרים.

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים א, (מהד' אולמן)

(142) בעוד הוא (פומפיוס) מאריך להתלבט פרצה מריבה בקרב יושבי העיר: אנשי אריסטובולוס דרשו לצאת להילחם ולהציל את המלך, ואילו אוהדי הורקנוס תבעו לפתוח את שערי העיר לפני פומפיוס. ומספרם של אלה הלך וגדל בגלל הפחד למראה מערך השורות המופתי של הרומאים.

(143) וכאשר ראו אנשי אריסטובולוס כי ידם על התחתונה, נסוגו אל הר הבית, עקרו את הגשר המחבר אותו אל העיר והתכוננו לעמוד מול האויב עד כלות כוחם. האחרים הכניסו את הרומאים לעיר ומסרו בידם את ארמון המלך. אל הארמון שלח פומפיוס את פיסון, אחד ממפקדיו, בראש חלק מן הצבא.

(144) הוא הציב משמרות בכל העיר, ומפני שלא הצליח לשדל בדבריו איש מן הנמלטים אל הר הבית להסכים, הכין את האזור שסביבו להתקפה; הורקנוס ואנשיו סייעו בידו ברצון, בעצות ובמעשים.

(149) בחודש השלישי למצור עלה בידי הרומאים במאמץ רב להרוס את אחד המגדלים ולחדור להר הבית. הם הקיפו את המקדש מכל עבריו והרגו את מקצת האנשים שעת מנוסתם אל בית המקדש, ואת האחרים אחרי שניסו להתגונן במשך זמן מה.

(150) כוהנים רבים המשיכו בשלוות נפש בעבודת הקודש גם כשראו את האויבים מתקרבים בחרבות שלופות. [...] רוב ההרוגים הומתו בידי בני עמם מסיעות יריבות.

רבים מספור השליכו עצמם מן המצוקים אל התהום; מקצתם, אשר בייאושם נטרפה עליהם דעתם, שלחו אש בבניינים סביב החומה ועלו בלהבות.

פשר נחום, מגילות מדבר יהודה, ב (מהד' קימרון), עמ' 285

(11) גם היא בגולה הלכה בשבי גם עילוליה ירוטשו בראש כל חוצות ועל נכבדיה יורו גורל וכל ג[דו] ל[יה רותקו] בזקים (ג 10) פשרו על מנשה לקץ האחרון אשר תושפל מלכותו ביש[ראל] [נשיו עילוליו וטפו ילכו בשבי גבוריו ונכבדיו בחרב [יובדו]

(12) [גם את תשכרי] ותהי נעלמה (ג 11) פשרו על רשעי א[פרים] אשר תבוא כוסם אחר מנשה

מאבק והרג

מלחמה במשפחה (?)

- 37-40 לפנה"ס: הפרתים כובשים את יהודה. אנטיגונוס מתתיהו בנו הנותר של אריסטובולוס מתמנה למלך יהודה.
- 37 לפנה"ס: הורדוס (שנשוי עתה למרים, אחייניתו של אנטיגונוס [בתו של אלכסנדר אחיו]) וסוסיוס צרים על ירושלים.

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יד (מהד' שליט)

(470) היהודים הסגורים בתוך חומה נלחמו באנשים אשר עם הורדוס בלהיטות רבה, ותך התחרות זה בזה – שכן התאסף בעיר כל העם – וקרא קריאות רבות של דברי נבואה על בית המקדש ולסימן טוב לעם, והוא שאלוהים יצילם (מכל) הסכנות.

(475)...הם נהגו יותר בהעזה נואשת מאשר בחכמה, ועמדו במלחמה עד הסוף ממש, וזאת אף על פי שהיו מוקפם צבא גדול וסובלים רעב ומחסור בצורכי אוכל: שכן חלה שנת השמיטה בשעת המאורעות האלה.

(476)...החומה הראשונה נכבשה בארבעים יום והשנייה בחמישה עשר יום. נשרפו כמה מבנייני הסטיו שמסביב לבית המקדש. והורדוס הוציא לעז על אנטיגונוס שהוא שרפם, בהשתדלותו לעורר עליו את שנאת היהודים.

(477) ומשנכבש החלק החיצון של בית המקדש והעיר התחתונה נמלטו היהודים אל החלק הפנימי של בית המקדש ואל העיר העליונה. ובחששם שמא ימנעו אותם הרומאים מלהקריב את קורבנות התמיד לאלוהים שלחו שליחים ובקשו שיוורשו להכניס קורבנות בלבד. והורדוס נתן בקשתם זאת מתוך תקווה שייכנעו. (478) אולם משראה שאינם עושים דבר ממה שציפה, אלא מתנגדים בעוז למען מלכותו של אנטיגונוס, תקף וכבש את העיר בכות. מיד נתמלא כל מקום הרג, כי הרומאים היו נרגזים על שיהוי המצור, והיהודים אשר עם הורדוס שקדו שלא להשאיר שריד מיריביהם. רבים מאד נשחטו בשעה שהצטופפו במקומות צרים ובבתים ונמלטו אל בית המקדש; אף לא חמלו על עוללים וזקנים ולא חסו על נשים חלשות.

ומבט אחרון

חיסולו של בית חשמונאי בניצוחו של הורדוס

- 37 לפנה"ס: חיסולו של מתתיהו אנטיגונוס
- 36 לפנה"ס: חזרתו של הורקנוס השני משבי הפרתים
- 35 לפנה"ס: התנקשות בחיי אריסטובולוס השלישי
- 30 לפנה"ס: הוצאתו להורג של הורקנוס השני
- 29 לפנה"ס: מרים החשמונאית אשת הורדוס מוצאת להורג
- 28 לפנה"ס (?): אלכסנדרה אם מרים מוצאת להורג
- 7 לפנה"ס: הוצאתם להורג של אלכסנדר ואריסטובולוס בני הורדוס ממרים החשמונאית

מלחמות אחים למיניהן בימי בית שני פרופ' כנה ורמן

שיעור 5: החורבן

תוספתא, מנחות יג, כב (כתב יד וינה)

אמר ר' יוחנן בן תורתא. מפני מה חרבה שילוי? מפני בזיון קדשים שבתוכה. ירושלים בניין הראשון מפני מה חרבה? מפני עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים שהיה בתוכה. אבל באחרונה מכירין אנו שהן עמילין בתורה וזהירין במעשרות, מפני מה גלו? מפני שאוהבין את הממון ו**שונאין** איש את רעהו לפני המקום. ושקלה הכתוב כנגד עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים.

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים, ה, 443

מי ומי ב'שונאים'?

'עריצים', 'ליסטים', קנאים, 'סיקריים'

"עבדים, אספסוף וחלאה מבחילה של האומה"

רקע**כוחות רומים מקומיים:****הנציבים ביהודה**

- 52-60: אנטוניוס פליכס
- 60-62: פורקיוס פסטוס
- 62-64: אלבינוס
- 64-66: גסיוס פלורוס
- מפקד החיל (קוהורטה) בירושלים ב-66 לספירה: מטיליוס
- הנציב בסוריה ב-66 לספירה: קסטיוס גאלוס

המורדים

בתחילה: אלעזר בן חנניה (נעלם), מנחם בן יהודה הגלילי (נרצח על ידי אנשי אלעזר בן חנניה)
בהמשך: יוחנן מגוש חלב; אלעזר בן שמעון וזכריה אבקולוס; שמעון בר-גורא; 'האדומים'

המתונים

כוהנים: חנן בן חנן; יהושע בן גמלא
העם/הפרושים: שמעון בן גמליאל; נקדימון בן גוריון / גוריון בן ניקומדס / יוסף בן גוריון / גוריון בן יוסף

הסיקריים**א. ללא אידאולוגיה****יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, כ (מהד' שליט)**

(162) פליכס (הנציב ביהודה בין 52-60 לספירה) רחש איבה גם ליונתן הכהן הגדול, מפני שהלה הוכיחו לעיתים תכופות על שהוא מנהל את ענייני ארץ יהודה בתקיפות יתרה (וזאת) כדי שלא יהיה חייב נזיפה מאת ההמון על (שהוא, יונתן) ביקש מאת הקיסר שפליכס ישלח בתור אפיטרופוס ליהודה. הוא זמן (אפוא) תואנה, בה יהגה מן המסילה את האיש שהציק לו בלי הרף... (163) מטעם זה פיתה פליכס את הנאמן שבידידי יונתן, איש ירושלמי לפי מוצאו, שמו דוראס, והבטיח לתת כסף רב, שיביא על יונתן [ליסטים] שירצחו אותו.

(164) והלה נשמע לו וחיבל תחבולה, שהרצח יעשה על ידי הליסטים בזה האופן: כמה מהאנשים האלה עלו העירה, כביכול להשתחוות לאלוהים, ותחת בגדיהם היו להם חרבות קטנות. והם נטפלו אל יונתן והרגוהו. (165) וכשרצח זה נשאר ללא עונש, עלו השודדים מכאן ואילך בחגים מתוך ביטחון גמור, וכלי זינם טמון להם בדומה לכך, והיו מתערבים בהמון, והורגים את אלה שהיו אויביהם ואחרים רצחו במחיר כסף, בשמשם אחרים.

ב. נאמני משפחת יהודה הגלילי

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ב (מהד' אולמן)

(117) קופוניוס, ממעמד הפרשים ברומא, נשלח אליה כנציב וקיבל מקיסר סמכויות מלאות, ובכללן הסמכות לדון דיני נפשות. (118) בימי שלטונו הסית איש מן הגליל ושמו יהודה את בני המקום למרד, ואמר כי חרפה היא שהם מוכנים לשלם מיסים לרומא ולקבל על עצמם אדונים בני תמותה בעוד אלוהים הוא אדונם היחיד. איש זה היה חכם שיסד אסכולה משלו אשר לא דמתה גם לאחת משאר האסכולות.

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ז (מהד' אולמן)

(253) בראש הסיקריים שהחזיקו במבצר (=מצדה) עמד אלעזר, איש בעל שררה, צאצא של [אותו] יהודה אשר שידל מספר רב מאוד של יהודים לא להתפקד כאשר נשלח קויריניוס ליהודה לפקוד את העם, כפי שסיפרנו קודם לכן. (254) שהרי הסיקריים חברו אז נגד כל מי שהיו מוכנים לקבל את מרות הרומאים, נהגו בהם כבאויבים לכל דבר, גזלו והעזו את עדריהם ושלחו אש בבתייהם. (255) לטענתם דבר אינו מבדיל ביניהם לבין הנוכרים [מאחר שהם] אנשים שוויתרו באורח מחפיר על החירות – שלמענה שומה על היהודים להילחם בכל מאודם – והסכימו לקבל על עצמם את עול העבדות לרומאים.

ג. קבוצה עצמאית מקרב המורדים

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ב (מהד' אולמן)

(409) באותה עת הצליח אלעזר בן הכוהן הגדול חנניה... לשדל את המשרתים במקדש לא לקבל עוד מנחה או זבחים מן הנכרים. מעשה זה היה התחלת המלחמה ברומאים שהרי נדחו הקורבנות לשלום העם הרומי ולשלום הקיסר... (411) על כן נאספו בעלי השררה, הכוהנים הגדולים ונכבדי הפרושים כדי לדון במצב העניינים...

(417-412) נסיונות שכנעו שאינם צולחים; (418-420) משלחות של בעלי השררה לנציב פלורוס ולאגריפס; (421): אגריפס שולח 2000 פרשים.

(422) הודות לאלה התעודדה רוחם של בעלי השררה, של הכהנים הגדולים ושל כל אוהבי השלום בקרב העם; הם החזיקו בעיר העליונה, בעוד העיר התחתונה והר הבית היו בימי המורדים... (424) שבעה ימים התחולל הרג רב בשני הצדדים, אך שום צד לא נטש את חלקי העיר אשר בשליטתו. (425) היום שלאחר מכן היה חג קורבן העצים. [המורדים] מנעו מיריביהם להשתתף בעבודת קודש זו. אך עם כניסת בני העם הלא חמושים הסתננו גם סיקריים רבים, כך קראו לליסטים הנושאים פגיונות קצרים בחיקם. המורדים צירפו אותם לשורותיהם ותקפו ביתר שאת.

(429-432) בעלי השררה והכהנים הגדולים נסים עם אנשי המלך אל הארמון העליון-המערבי ומתבצרים שם. המורדים צרים עליהם.

ד. נציג משפחת יהודה הגלילי מתנשא להיות שליט בשר ודם

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ב' (מהד' אולמן)

(433) ובאותה עת קם איש ושמו מנחם, הוא בן יהודה המכונה גלילי, החכם הגדול ההוא אשר הוכיח את היהודים בימי קוורניוס על כך שהם סרים למשמעת הרומאים בעוד אלוהים הוא אדונם, ויצא עם ידידיו הקרובים למצדה (434) הוא פרץ שם את בית הנשק של המלך הורדוס, חילק את הנשק לבני כפרו ולליסטים אחרים. הם היו לו לשומרי ראש ואתם שב כמלך לירושלים, היה לראש המרד והנהיג את המצור.

(435-440) מנחם מצליח להשתלט על הארמון. (441) רוצח את חנניה הכהן הגדול ואחיו חזקיה.

(442) אחרי הריסת המקומות המבוצרים ורצח חנניה הכהן הגדול גבה לבו של מנחם וגדלה אכזריותו. בהיותו סבור שאין לו מתחרה בניהול ענייני השלטון היה לעריץ שאי אפשר לשאתו (443) אז התקוממו נגדו אנשי אלעזר, באמרם איש לרעהו כי לאחר שמרדו ברומאים מתוך כמיהה לחירות אין להפקירה בידי תיילן מקרב בני עמם, ולקבל את מרותו של אדון שהוא נחות מהם.

הקנאים

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ז', 270 (מהד' אולמן)

[הקנאים] קראו לעצמם בשם זה, המציין קנאות למעשים טובים, בין אם רצו, משום טבעם האלים, לשטות באנשים שלהם גרמו עוול, ובין אם חשבו את מעשי הרשע הנוראים ביותר מעשים טובים.

שני מאפיינים עולים ממעשי הקנאים או מההתייחסויות אליהם

- אמונה שחירות מכל שלטון אנושי היא ערך דתי וחובה דתית (א);
 - אמונה בתמיכה מלאה של האל במורדים ועל כן מאבק עד הניצחון המוחלט (ב)
- ברקע ב: שני הישגים לא צפויים בשדה הקרב:**
- הרג הכוחות הרומים שהיו נצורים במצודת אנטוניה בפיקודו של מְטִילִיוס (מלחמת היהודים ב 449-456)
 - הנסיגה של קסטיוס גאליס מירושלים בשלהי שנת 66 (מלחמת היהודים ב 540-555)

א. חירות מכל שלטון אנושי היא ערך דתי

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ב (מהד' אולמן)

(355) אשר לכמיהה לחירות – זו באה מאוחר מדי; היה עליכם להילחם עליה לפני על מנת לא לאבדה. קשה לשאת את העבדות, וצודק המאבק שלא להתוודע אליה מלכתחילה... (357) אך מי שנכנע פעם ואחר כך מורד – הרי הוא עבד סורר, לא אדם אוהב חירות. משום כך היה עליכם להיאבק בכל מאודכם אז, כאשר בא פומפיוס לארץ, ולא לקבל את הרומאים.

א. חירות מכל שלטון אנושי היא ערך דתי + מאבק עד הניצחון המוחלט

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ב (מהד' אולמן)

(357) אבותינו ומלכיהם, שעלו עליכם לאין ערוך בממונם, בכוח גופם ובעוז רוחם, לא עמדו במערכה [אפילו] נגד חלק קטן של הצבא הרומי; ואילו אתם, שקיבלתם את מרות הרומאים בירושה ונופלים בכל אלה מן הראשונים שנכנעו לרומאים – האם אתם תעצרו כוח לעמוד בפני האימפריה הרומית כולה?...?

(390) לא נותר לכם אלא לחפש מפלט בעזרתו של אלוהים – אך זו נוטה לצד הרומאים, שהרי בלי עזרת האל לא היו יכולים להקים אימפריה כה אדירה.

ב. מאבק עד הניצחון המוחלט**יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ו (מהד' אולמן)**

(286) בעת ההיא היו נביאים רבים שנשלחו מטעם העריצים והודיעו לעם כי יש להמתין, מאחר שאלוהים יבוא לעזרתם, הן כדי שיפחת מספר האנשים המבקשים לערוק, הן כדי לעורר תקווה אצל אלה שהיו כבר מעבר למורא ולזהירות.

(288) ...לאותות הברורים המבשרים את החורבן הממשמש ובא לא שמו לב ולא האמינו, וכמו מוכי רעם ניטלו מהם ראייתם ושכלם ולא שעו לאזהרות האלוהים. (289) כך היה כאשר עמד מעל העיר כוכב הדומה לחרב, וכאשר כוכב שביט לא מש ממקומו שנה אחת. (290) כך היה גם לפני פרוץ המרד ולפני התנועה שהביאה למלחמה. כאשר נאסף העם לקראת חג המצות... בשנה התשיעית של הלילה זהר אור כה עז סביב המזבח וההיכל עד כי נדמה היה שאור יום הוא, ומראה זה נמשך חצי שעה.

"והחצר מלאה את נגה כבוד ה'" (יחזקאל י, 4)

(312) אך הדבר אשר עורר אותם יותר מכול למלחמה הייתה נבואה סתומה הנמצאת גם היא בכתבי הקודש כי בעת ההיא יקום מארצם אדם אשר ישלוט על העולם הנושב כולו. (313) הם הבינו כי הכוונה לאחד מבני עמם, וחכמים רבים טעו בפירוש [הנבואה]. אלא שהיא בישרה למעשה את שלטון אספסיאנוס.

"הנה האדון ה' צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גדועים והגבהים ישפלו. ונקף סבכי היער בברזל והלבנון באדיר יפול. ויצא חוטר מגזע ישי" (ישעיהו י, 33-34; יא, 1).

מאבק והרג

רצח האליטה

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ד (מהד' אולמן)

(138) ליסטים אחרים מרחבי הארץ (ביניהם יוחנן מגוש חלב) נכנסו העירה והצטרפו לאלה שכבר שהו בה ולא נרתעו מעתה מכל מעשה נבלה. (139) הם לא הגבילו עוד את עזות מצחם למעללי שוד וגזל, אלא עברו למעשי רצח... (140) ראשון תפסו את אנטיפס, איש ממשפחת המלך... (141) אחריו עצרו את לוי מנשואי הפנים, ואת סיפאס בן אַרְגֵּטְס, אף הם ממשפחת המלך, ואחריהם עוד אנשי שם רבים מכל הארץ.

(146-143) רצח האסורים באמתלא שהם בוגדים הרוצים להסגיר את העיר לרומאים.

מעורבות האדומים

1. לאחר בחירה מוקיונית בכוהן גדול חדש [בשל האיבה לחנן בן חנן]יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ד (מהד' אולמן)

(158) כוח הסבל של העם לא עמד עוד בעזות מצח זאת, והכול היו להוטים לשים קץ לשלטון העריצות. (159) מנהיגיהם נשואי הפנים, גוריון בן יוסף ושמעון בן גמליאל, האיכו בהם, בכולם יחדיו באסיפות, ובכל אחד בנפרד בפגישות אישיות, לא להתמהמה ולנקום ברומסי החירות ולטהר את המקדש מן המרצחים הנתעבים. (160) גם הכוהנים הגדולים הנכבדים ביותר, ישוע בן גמלא וחנן בן חנן, הוכיחו את העם באסיפות על אדישותו ועוררו אותו לקום נגד הקנאים.

2. נאום חנן בן חנןיוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ד (מהד' אולמן)

(165) למה אוסיף לחיות בקרב עם אשר חושיו קהו אל מול אסונותיו, ורצונו להיאבק בסבלותיו אבד לו? כאשר שודדים אתכם – אתם נכנעים, כאשר מכים אתכם – אתם שותקים ואפילו על הנרצחים איש אינו מקונן בקול. (166) הוי עריצות מרה! אך מדוע אגנה את העריצים? האם לא אתם טיפחתם אותם באורך רוחכם? (167) הלוא אתם העלמתם עין כאשר היו עדיין מעטים והנחתם להם לחבור יחדיו. הלוא בשתיקתכם אפשרתם להם להתרבות... (168) היה עליכם לגדוע באיבן את התקפותיהם הראשונות...

יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ד (מהד' אולמן)

(314) אך זעם האדומים לא ידע עדיין שובעה; עתה פנו אל העיר, בזזו את כל הבתים והרגו כל מי שנקרה להם בדרכם. (315) אך מאחר שפגיעה באנשים פשוטים נראתה להם ביטול זמן, הלכו לחפש את הכוהנים הגדולים, ואליהם פנו רובם בריצה. (316) חיש מהר תפסום והרגו אותם; אחר כך ניצבו על גוויותיהם ולעגו לחנן על מסירותו לעם ולישוע על הנאום אשר נשא על החומה. (317) ועד כדי כך הגיע הפקרותם של האדומים, עד כי השליכו את גוויותיהם ללא קבורה.

(319) הוא היה אדם בעל הדרת פנים וישר דרך מאין כמוהו, ועל אף ייחוס משפחתו הרם, משרתו הנעלה והכבוד והיקר שזכה להם, היה נוהג תמיד בנחותים שבחברה כאילו היה בין שווים. (320) [הוא היה] חסיד נלהב של החירות ואוהב שלטון העם, הציב תמיד את טובת הכלל לפני טובת עצמו ופעל בכל מאודו למען השלום. הוא ידע שלא היה זה בגדר האפשר לגבור על [חילות] הרומאים, וכאשר נאלץ להתכונן למלחמה דאג לכך שאם היהודים לא יגיעו לכלל הסכם לפחות יידעו לנהל את המלחמה בתבונה.

(321) כללו של דבר, לו נשאר חנן בחיים אין ספק שהיו היהודים מוצאים דרך להגיע לידי הסכם. (323) אני סבור כי אלוהים גזר את דינה של העיר להיחרב בגלל טומאתה, וביקש לטהר את המקומות הקדושים באש; משום כך הכרית את האנשים האלה המסורים [למקומות הקדושים] בלב ובנפש.

הכול בכוליוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ה (מהד' אולמן)

(7) (אלעזר בן שמעון ואנשיו שהתפצלו מיוחנן) עלה בידם להשתלט על על החצר הפנימית של בית המקדש ולהציב את נשקם מעל לשערים המקודשים שבחזיתות [המקדש]. (8) עוז רוחם נבע משפע המחיה שבידיהם; שכן עושר התרומות היה ברשות האנשים האלה, שדבר לא נחשב בעיניהם לחילול הקודש; אלא שהם חששו לחייהם בשל מיעוט מספרם ולכן נשארו רוב הזמן במקום ולא יצאו ממנו.

(11) העיר העליונה וחלק גדול של העיר התחתונה היו בשליטת שמעון בר-גורא, עריץ נוסף שהעם הזמינו במצוקתו בתקווה שיהיה להם לעזר.

(36) יוחנן (נמצא במקדש ובמצודת האנטוניה) אף הגדיל לעשות כאשר השתמש בעצי הקודש לבניית מכונות מלחמה.

(21) חורשי הרעה על העיר נחלקו אפוא לשלוש סיעות. אלעזר ואנשיו, שהיו מופקדים על שמירת ביכורי הקודש, תקפו בזעם שכרותם את יוחנן; יוחנן ואנשיו שדדו את בני העיר ויצאו נגד סיעת שמעון; גם לשמעון, במאבקו באנשי הסיעות היריבות, שימשה העיר מקור לכלכלתו.